

China, geknakt in de knop

Het verzoek aan de Bossche zusters om in China te komen werken, komt van Coenraad Abels. Abels is op dat moment apostolisch vicaris van Jehol, een dunbevolkt en woestijnachtig gebied in Oost-Mongolië. Hij is lid van de Congregatie van het Onbevlekt Hart van Maria. Abels is, zoals dat heet, een Scheutist, genoemd naar de wijk Scheutveld in het Belgische Anderlecht, waar de wortels van de congregatie liggen.

De Scheutisten werken sinds 1865 in deze Chinese regio en zijn, voor het contact met de inheemse bevolking, vooral aangewezen op vrouwen. Hoewel vrouwen in deze streken volstrekt ondergeschikt zijn aan mannen en geen contact mogen hebben met mannen die niet tot hun naaste familie behoren, zijn ze voor de verspreiding van het christelijk geloof en de opbouw van de kerk van groot belang. Want als de huismoeder zich tot het geloof bekeert, zal de rest van de familie volgen, aldus de Scheutisten. Daarom maken de priester-missionarissen veel gebruik van zogeheten maagden. Dat zijn bekeerde Chinese vrouwen die ongehuwd blijven om zich voor de missiezaak in te zetten. Ze hebben niet die geestelijke vorming die geproteste zusters hebben, maar doen vergelijkbaar werk: ze leggen contact met nog niet bekeerde vrouwen, onderwijzen bekeerlingen, doen huishoudelijk werk in kerken en missiehuizen en zijn actief in weeshuizen die de missionarissen hebben opgericht.

Niet zozeer weesmeisjes, maar vooral te vondeling gelegde meisjes worden in die weeshuizen opgenomen. Het vondelingenprobleem is groot in China. De overwegend straatarme bevolking weet niet of weinig van geboorteregeling en heeft liever zonen dan dochters. Bovendien kunnen ze vaak niet meer dan twee kinderen voeden. De meisjes worden door de paters of de maagden langs de weg gevonden en naar de weeshuizen meegenomen.

Als pater Jozef van Eijgen namens apostolisch vicaris Abels de zusters eind 1920 vraagt naar Oost-Mongolië te komen, heeft het congregatiebestuur al geruime tijd een verzoek in beraad om op Sumatra aan het werk te gaan. Dat verzoek komt van de Paters Capucijnen en betreft verschillende onderwijs-werkzaamheden. Het probleem is echter dat de paters bevoegde onderwijskrachten willen hebben en die zijn in Nederland al zo hard nodig. Het bestuur wikt en weegt en zal na de kerstdagen van 1920 een besluit nemen. Net vóór die kerstdagen, op 24 december, komt Van Eijgen met het missieverzoek uit China. Als érgens vanuit de spiritualiteit van Sint Vincentius gewerkt kan worden, dan is het wel daar, in het straatarme en onderontwikkelde Jehol, beseft het congregatiebestuur.

De bestuurders weten het dan ook zeker: hier is de goddelijke voorzienigheid

aan het werk. Het bestuur besluit om het verzoek van de Paters Capucijnen af te wijzen en zeer serieus naar de mogelijkheden te kijken om zusters naar Oost-Mongolië te sturen. In overleg met het bisdom wordt op 25 januari 1921 besloten het missiewerk te aanvaarden. De zusters krijgen, zo is de bedoeling, in eerste instantie de leiding over de maagdennormaalschool in Shung-shu-tsuitzu. Daar krijgen vrouwen van 18 tot 25 jaar godsdienstles en leren ze huishoudelijke en basale verpleegkundige vaardigheden. Maagden runnen de school en vrouwen die de opleiding afronden, leggen de geloften van zuiverheid en trouw af en worden eveneens maagd. Een van de eerste vier Bossche zusters die door het bestuur worden aangewezen om naar Oost-Mongolië te gaan, is zuster Casimira van der Linden, op dat moment overste op het Instituut voor Doven. Haar onverwachte vertrek is een grote slag voor het instituut. Moeder Casimira is geliefd bij leerlingen, oud-leerlingen en zusters. Een van de oud-leerlingen die nog op het internaat wonen, schrijft haar ‘ongaarne’ deze tijding vernomen te hebben, ‘want we hebben ondervonden, met hoeveel ijver en toewijding u (...) 12 jaren lang (...) aan het heil der arme doofstommen gewerkt hebt’. Tegelijkertijd is er berusting. “Het spijt ons (...) dat U van ons heengaat, doch als God U roept om andere zielen te redden, dan willen wij gaarne dit offer ter liefde van Jezus brengen.”

De reis naar het Verre Oosten gaat per schip en duurt ongeveer anderhalve maand. De vier vertrekken op 20 december 1921 en komen op 4 februari 1922 aan in Shanghai. Van daaruit gaan ze eerst, waarschijnlijk met de trein en het laatste stuk op een kar, naar Yenchowfu, om bij de zusters van een andere missiecongregatie de taal en de cultuur te leren. Omdat deze Zusters van Steyl echter Duits spreken en de Bossche zusters niet, komt daar niet heel veel van terecht. Dat is lastig, maar niet rampzalig. De dood van overste Casimira is dat wel. Eind mei klaagt ze over vermoeidheid en gebrek aan eetlust. Ze blijkt tyfus te hebben. Op 8 juni 1922 overlijdt ze. Als haar overlijden via een telegram in Nederland bekend wordt, is de congregatie diep geschokt. Ook op het Instituut voor Doven komt het bericht hard aan. “Hoevele talrijke jaren van vruchtbaar Missieleven hadden allen haar toegedacht!”, schrijft priesterdirecteur Adrianus Hermus naar aanleiding van haar dood. “En thans zoo plotseling uit het leven weggerukt daarginds, ver in het heidensche land, waar zij zich voorbereidde om het zaad des Geloofs in de harten der arme bevolking uit te strooien.”

In de geest van Heeren

In januari van het jaar daarop, 1923, vertrekken de drie overgebleven zusters, aangevuld met drie andere zusters uit Nederland, naar Shung-shu-tsuitzu, de hoofdstatie van het apostolisch vicariaat Jehol. Omdat de parochie van Shung-shu-tsuitzu gewijd is aan O.L. Vrouw van de Pijnbomen en het Franse woord voor pijnboom ‘pince’ is, noemen de Nederlandstalige paters en zusters hun

hoofdkwartier gemakshalve ‘De Pens’. In De Pens, waar behalve de bisschop en paters ook seminaristen en maagden wonen, gaan de Bossche zusters aan het werk. Ze leren de taal van een aantal maagden en als ze die in 1928 eenmaal beheersen, krijgen ze – zoals van meet af aan de bedoeling is – de leiding over de maagdenschool. Versterkt met nog vier zusters, die in 1925 naar Jehol worden uitgezonden, gaan ze ook aan het werk in een weeshuis en in een polikliniek.

Niet alleen in Shung-shu-tsuitzu, ook in drie andere plaatsen waar de Scheutisten actief zijn, pakken de zusters liefdewerken op: in Chao-yang, in Pakeou en in Shanwantze. Geheel in de geest van wat de stichter van de congregatie, pastoor Heeren, ruim een eeuw eerder voor ogen heeft, gaat het om onderwijs aan arme meisjes, bejaardenzorg, de opvoeding van wezen en medische hulp. Om die liefdewerken te kunnen doen, worden ook na 1925 de gelederen versterkt met nieuwe zusters uit Nederland. Dat gebeurt vaak bij aanwijzing, maar soms ook omdat zusters er zelf om vragen. Voor zuster Theodosia Bleeker, die in 1930 op 59-jarige leeftijd wordt uitgezonden om in China overste te worden, komt het besluit totaal onverwacht. Als zij bij algemeen overste Venantia van Maanen wordt geroepen, denkt ze benoemd te worden tot novicenmeesteres, een betrekking die op dat moment vacant is. Het wordt echter China en dat is, heel zacht uitgedrukt, slikken. Zuster Corda van den Hout daarentegen wil niet anders dan uitgezonden worden. Na haar intrede in 1926 wordt zij in 1928 onderwijzeres in Den Haag. Aan haar knaagt het onbehaaglijke gevoel dat ze dat werk ook als leek zou kunnen doen. Vóór haar eeuwige professie in 1931 overweegt ze zelfs serieus naar een andere congregatie over te stappen, omdat ze de missie in wil. Ze maakt dit ook aan het bestuur kenbaar. Niet voor niets. In 1932 vertrekt ze met zuster Charitas Gilberts naar Jehol. Ook de families van de zusters reageren steeds weer anders op een uitzending. De ouders van zuster Charitas zijn ‘vreselijk trots’ als ze te horen krijgen dat hun dochter naar China mag. Voor de vader van zuster Marie Catharina Hulsen, die in 1928 wordt uitgezonden, is het juist een groot offer. Hij is weduwnaar en zal nu ook zijn dochter waarschijnlijk nooit meer zien. “Het offer zal wel tranen kosten (...)”, schrijft een van de bestuursleden de man bemoedigend. “Maar dit neemt de verdiensten niet weg. (...) Hoe meer het scheiden van Uw kind U kost, hoe hooger Uw loon daarvoor in den Hemel zal zijn.”

Om de kerk in de Chinese cultuur te laten wortelen, is de opleiding van een nationale clerus gewenst. Om die reden hebben de Scheutisten eerder al in Shung-shu-tsuitzu een inheemse broedercongregatie met seminarie opgericht en het lijkt hen goed om in Jehol ook een inheemse zustercongregatie met noviciaat te beginnen. Ze verzoeken het congregatiebestuur dit noviciaat op te richten en het bestuur stemt daarmee in. Een Bossche zuster zou de leiding krijgen, maar

het noviciaat moet op Chinese leest geschoeid worden, met inpassing van Chinese gewoonten en gebruiken. Om die reden richt apostolisch vicaris Abels een nieuwe congregatie op, met de naam Dochters van Maria, Onze Lieve Vrouw van Onbevleete Ontvangenis, ook wel Geestelijke Dochters van Maria genoemd. Het Vaticaan keurt de oprichting van deze congregatie goed, al zijn er bedenkingen bij het feit dat de leiding in handen is van een zuster van de Choorstraat, die immers van een andere congregatie is. Toch gaat het noviciaat in 1934 van start, in Shanwantze, op twee dagreizen van Shung-shutsuitzu. Zuster Immaculée Verhaar wordt benoemd tot overste. Zij is, inderdaad, een zuster van de Congregatie Dochters van Maria en Joseph. Vier jaar later, in 1938, zijn al vijftien Chinese zusters geprofest. Ze werken vanuit dezelfde spiritualiteit als hun collega-zusters uit het verre Nederland; ze onderwijzen arme kinderen, geven vrouwen godsdienstonderwijs en houden zich bezig met de opvoeding van weesmeisjes. Ook doen ze huishoudelijk werk voor geestelijken. Begin 1943 leggen de eerste inlandse zusters eeuwige geloften af.

Bezetting door Japan

In het jaar van de oprichting van het noviciaat, 1934, wordt het deel van China waar de zusters zitten, door Japan bezet. Mede dankzij een Japanse priester, die als vertegenwoordiger van de paus bij de bezettingsautoriteiten benoemd is, kan de missie in Jehol in relatieve rust haar werk uitbouwen. Dit verandert eind 1941, als Japan met zijn aanval op de Amerikaanse marinebasis bij Pearl Harbor het pad effent voor een verovering van grote delen van oostelijk Azië, waaronder Nederlands-Indië.²¹⁵ Al gauw wordt de sfeer grimmiger en dreigender en na verloop van tijd worden steeds meer westerlingen in kampen of gevangenschappen geïnterneerd, of onder huisarrest geplaatst. De paters van Jehol moeten een interneringskamp in, de meeste Bossche zusters krijgen in de plaatsen waar zij werkzaam zijn, huisarrest, al wordt hun soms gevraagd voor zieken en gewonden in bijvoorbeeld een gevangenis te zorgen. Het is een verwarrende en spannende tijd, zo blijkt uit de dagboeken van sommige zusters. Dan weer worden ze onder dwang naar een andere vestiging verplaatst, dan weer mogen ze terug maar hebben ze huisarrest, dan weer horen ze dat hun huis en andere gebouwen worden gevorderd en moeten ze een ellenlange treinreis maken om nadere orders te krijgen, dan weer blijkt dat dit maar ten dele waar is en kunnen ze weer terug. De vier zusters die in Pakeou werken en wonen, belanden zelfs een tijdje in een bedompte cel, 'als varkens in een kooi', zonder sanitaire voorzieningen.

De schaarste, de gevaren tijdens het reizen, de dreiging van gewapende militairen en de onzekerheid maken van de jaren onder de Japanse bezetting een ware beproeving. Lange tijd moeten de zusters noodgedwongen ook hun geestelijk leven verwaarlozen. De Europese clerus is gevangengezet en dus kan de Heilige Mis alleen door inlandse geestelijken worden opgedragen, en daar zijn er niet veel van. Vaak gaan er daarom vele dagen voorbij zonder Heilige

Mis. En aan de enkele inlandse biechtvader die af en toe langskomt, hebben de zusters ook niet veel. De voor veel zusters nog altijd aanwezige taalbarrière maakt het biechten weinig zinvol. De ‘Japanezen’, zoveel is wel duidelijk, zien de paters en zusters in de eerste plaats als westerlingen, en dat is op dat moment geen aanbeveling. Volgens zuster Corda verandert de houding van de officieren pas als het Vaticaan in de loop van 1942 in besprekingen met Tokio de behandeling van paters en zusters in de missiegebieden in Azië agendeert. Hierdoor raakt Japan ervan overtuigd dat de geestelijken en religieuzen a-politiek zijn en geen gevaar voor hen vormen. Toch dringt dit maar langzaam door tot de militairen en veiligheidsmensen in de lagere echelons, waardoor de zusters zich opgejaagd blijven voelen.

Chaos en burgeroorlog na Japanse capitulatie

Als Japan in augustus 1945 capituleert nadat de Amerikanen atoombommen hebben afgeworpen boven de steden Hiroshima en Nagasaki, halen de zusters opgelucht adem. De oorlog is voorbij. “Nu gaat er voor de missionering van China en Japan een goede tijd aanbreken”, schrijft zuster Charitas hoopvol in haar dagboek. “Want in Japan zijn de mensen nu ook vrij van denken, wat vroeger niet was.” De vreugde is echter van korte duur. Russische troepen arriveren in Jehol om de Japanners te ontwapenen, maar houden zich meer bezig met roven, plunderen en het ontteren van vrouwen en meisjes. “Op dat punt hebben de Japanners zich altijd deftig gedragen”, merkt zuster Charitas in haar dagboek op. Tegelijkertijd proberen gewapende troepen van de Chinese communisten in het machtsvacuum dat de Japanners achterlaten, te springen. Zij erkennen de regering van de nationalist niet en willen van China een socialistische volksrepubliek maken. Gevechten tussen nationalistische en communistische eenheden zijn dan ook aan de orde van de dag. Daar tussendoor loeren criminele bendes op buit. Op reis gaan is in deze situatie levensgevaarlijk. Toch gaan de zusters, als het maar enigszins kan, vanuit De Pens terug naar hun vestigingen.

Dat zijn soms reizen vol ontberingen, deels op karren over nauwelijks begaanbare wegen, soms zelfs te voet. De zusters en de pater waarmee zuster Corda in 1946 haar dagenlange reis naar Pakeou aanvangt, worden op de tweede dag overvallen door een gewapende bende. Ze moeten zich bijna helemaal uitkleden, waardevolle spullen en geld afstaan, maar komen met de schrik vrij; ze kunnen – niet onteerd – hun reis weer vervolgen. Van de liefdewerken komt in Pakeou voorlopig echter weinig terecht. De zusters treffen hun huis, dat door de communisten bezet is geweest, volledig uitgewoond en vervuild aan, met overal uitwerpselen. Alle voorraden zijn op en het schooltje blijft leeg; de kinderen mogen van hun ouders niet naar de lessen, uit angst om dan voor een volkstribunaal van de communisten ‘berecht’ te worden. ’s Nachts wordt er bovendien voortdurend geschoten. Een jaar lang houden de zusters het nog in

Pakeou vol. Dan, in april 1947, vluchten ze naar de veilige stad T'ientsin, waar veel Amerikaanse troepen gelegerd zijn. Daar trekken ook de zusters uit andere vestigingen, waaronder de hoofdstatie, heen. Soms preventief, soms op bevel van communistische troepen. Dat laatste geldt bijvoorbeeld voor zuster Immaculée Verhaar en zuster Marie Magdalena Rabelink, die na de Japanse capitulatie het noviciaat in Shanwantze weer onder hun hoede hebben genomen. Zij worden door communistische troepen gevangengezet, waarbij zuster Immaculée ook nog wordt mishandeld. Begin 1948 krijgen ze het bevel naar T'ientsin te vertrekken.

Terug naar Nederland

Ook de reizen naar T'ientsin, per trein, bus, kar en te voet, duren vele dagen en zijn niet zonder gevaar. Zo bevindt een van de groepen zusters zich tijdens een overnachting opeens midden in gevechtshandelingen. Eenmaal in T'ientsin verblijven de zusters bij de Franse liefdezusters Vincentius à Paulo. Daar komen ze op adem en treffen ze voorbereidingen voor een terugkeer naar Nederland. De eerste twee zusters vliegen eind 1947 vanuit Shanghai, via Parijs, naar Brussel, om van daaruit naar 's-Hertogenbosch terug te keren. Drie zusters volgen in januari, tien in maart en twee (zuster Immaculée en zuster Marie Magdalena) in augustus 1948. Ook zij reizen met het vliegtuig. De congregatie heeft tussen 1922 en 1948 in totaal 21 zusters naar Oost-Mongolië gestuurd. Drie van hen zijn tijdens het missiewerk overleden. Eén zuster is in 1935 wegens ziekte voortijdig teruggekeerd. Van de maagden, met wie ze zo nauw hebben samengewerkt, vernemen de zusters na hun vertrek een enkele keer nog iets. Maar na verloop van tijd wordt het contact, vermoedelijk door het communistische bewind dat in 1949 aan de macht is gekomen, verbroken. Alleen in hun gebeden en gedachten zijn de zusters en de maagden daarna nog bij elkaar.